

DE SINT-GERTRUDISKERK VAN ACHLUM

Achlum is een dorp dat vanaf 1 januari 1984 bij de Friese Gemeente Franekeradeel behoort. De kerk bevindt zich op een hoge terp. Rond 13de eeuw is ten westen van deze kerk een klooster gebouwd, het Achlemer convent. Het klooster was gesticht door de Kanoniken van de Ludinga kerk. Het werd gedurende de Spaanse oorlog (rond 1578) verwoest. De monniken van dit klooster hadden in indertijd geen beste naam. Achlum is een Terpdorp aan de Slachtedyk met ongeveer 660 (2004) inwoners. Ten Noorden van Achlum staat de Stinspoort van het slot Groot Deersum. Het is in 1685 gebouwd van gele baksteen en is voorzien van een twee trapsgevel.

De tufstenen kerk is omstreeks 1100 op de vijf meter hoge terp gebouwd. De geleding van deze romaanse kerk kan het best van de noordelijke muur worden afgelezen, vanwege de dicht gemetselde rondboogvensters. De toren is in de 15de eeuw gebouwd en heeft in 1780 een houten bekroning gekregen. Naast de kerk staat een monumentale 18de eeuwse kop-hal-romp boerderij.

De fraaie dorpskerk van Achlum staat in het monumentenregister ingeschreven als een zogenaamd beschermd dorpsgezicht en onder leiding van het gemeentebestuur van Franekeradeel is er de laatste jaren aan de bebouwing veel gerestaureerd of gerenoveerd. De merkwaardige rechthoekige terp wordt aan de noordzijde begrensd door de Achlumer Vaart en aan de andere zijden door de bekende slaperdijk, de Slachte, die om de terp heen bocht. Het centrale deel van de terp is onbebouwd; er is een restant van een "drinkdobbe" te vinden. De kerk ligt op de zuidelijke flank van de hoge terp. Ten westen van het gebouw ligt de monumentale, 18de eeuwse „kleasterpleats", terwijl de kosterij en pastorie aan de noordzijde gelegen zijn.

Exterieur

Het kerkgebouw dateert uit de 12de eeuw. In de noordmuur is een deel van het oorspronkelijke, in tufsteen uitgevoerde muurwerk te zien. Van de versieringen, in de vorm van lisenen en rondboogfriezen, bleven restanten bewaard. Sporen van gedichte rondboogvensters zijn ook nog zichtbaar. Er is bovendien een grote dichtgemetselde rondboog te zien, ongetwijfeld het spoor van een aanbouw. Daar is een 14de eeuws reliëf van roze Bremer zandsteen ingemetseld: een onthoofde heilige. Het onthoofde beeld van Maria.

Naast de huidige ingang zien we een dichtgezette gotische ingang met een verdiepte spitsboognis. Boven het tufsteen zit een verhoging van gele baksteen uit de 15de eeuw, toen ook de kap werd vernieuwd, een driezijdig gesloten koor toegevoegd en grote spitsboogvensters werden ingebroken. De kerk ontvangt licht door deze grote ingebroken spitsboogvensters.

De zuidelijke muur is gotisch van karakter, maar draagt wel romaanse sporen: in tufsteendammen zitten rondbogen en een kepervormig fries. In de westelijke partij zit een herinneringsteen van Ulbe Piers Draaisma, een van de helden uit de geschiedenis van Achlum.

Het grootste deel van het kerkgebouw is evenals de toren beklampt met metselwerk van kleine steen. Het kerkinterieur wordt afgedekt door een houten tongewelf uit de 15de eeuw. De voorreformatische kerkinventaris ging in 1578 verloren. Dat wordt onder andere duidelijk uit het uit 1563 daterende Kerkvoogdijrekeningboek, één van de weinige die in Friesland van voor de Reformatie bewaard bleven. Het kerkdak is gedekt met gesmoorde gegolfde Fries pannen die mogelijk in het eigen panwerk bij Achlum zijn vervaardigd.

Interieur

De kerk van Achlum heeft een bijzonder gave protestantse inrichting, die misschien wel in 1629 tot stand kwam. De kerkruimte heeft een houten tongewelf met trekbalken, korbelen en muurstijlen uit de 15de eeuw. Twee van die stijlen hebben consoles met kopjes. In elk geval werd het kerkgebouw toen voorzien van later verloren gegane gebrandschilderde glazen. Het meubilair was vroeger kleurrijker dan tegenwoordig. Zo was op de peideuren, of aan de koorzijde of aan de westzijde, een schildering aangebracht van de ondergang van Farao in de Schelfzee.

Het in hoofdzaak 17de eeuwse kerkmeubilair omvat amfiteatersgewijze opgestelde mansbanken aan de noordzijde en open vrouwenbanken met gesneden zijschotten aan de zuidzijde, voorts drie herenbanken in het koor en een liturgisch centrum in de vorm van een doophek en preekstoel. Boven de banken in het koor is in de 19de eeuw een galerij of "kraak" geplaatst. Tot het begin van de vijftiger jaren stond op de borstwering van de galerij nog een 17de eeuws bord met geschilderde rijmen. Het moet afkomstig geweest zijn van het koorhek. Het doophek heeft gedraaide balusters. Dergelijke balusters zijn ook te vinden in het hekje voor het bordesje aan de preekstoel. De trap die naar dit bordesje voert, draait om een fraaie, schroefvormige trappaal, hoekzuilen en klankbord en het doophek met balusters zijn uit dezelfde tijd. De preekstoelkuip heeft gekorniste panelen en op de hoeken Korinthisch pilasters. Voor de preekstoel staat een merkwaardige doopbekkenhouder.

Kerkhof

Op het nog vrij gave kerkhof zijn aan de zuidzijde monumentale, 19de eeuwse zerken te vinden voor de familie Draaisma. Een herinnering aan Ulbe Piers Draaisma vormt een gedenksteen betreffende de oprichting van de Assurantie Maatschappij Achlum in 1811. Een andere gedenksteen herinnert aan een viertal Achlumers die in de Tweede Wereldoorlog hun leven liet.

Toren

Oorspronkelijk stond er op het Achlumer kerkhof een klokkenstoel voor drie klokken. Twee daarvan, uit 1622 en 1632, hangen nu in de toren. De derde kreeg een museale bestemming. De huidige toren is in oorsprong 15 de eeuws maar het bouwwerk kreeg later in kleine steen een beklamping, die met een groot aantal muurankers aan de oude kern is bevestigd. De oorspronkelijke zadeldakbekroning moest in 1789 wijken voor de huidige houten opbouw met ingesnoerde spits met leien.

Orgel

In 1567 was er in de kerk van Achlum reeds een orgel. Het ging later verloren en pas in 1854 bouwde de Leeuwarder firma Van Dam weer een instrument in de kerk.

Het heeft de volgende dispositie:

Hoofdwerk

Violon 16 vt.
Prestant 8 vt.
Bourdon 8 vt.

Bovenwerk

Prestant 8 vt.
Viola di Gamba 8 vt.
Flûte dolce 8 vt.

Octaaf 4 vt.
Quint-Prestant 3 vt
Octaaf 2 vt.
Roerfluit 4 vt.
Cornet 3 sterk disc.
Trompet 8 vt.
gehalveerd in bas- en discant

Salicet 4 vt.
Flûte d'amour 4 vt.
Gemshoorn 2 vt.
Dulciaan 8 vt.
Tremulant.

Literatuur:

- Middeleeuwse Kerken van Peter Karstkarel;
- Sytse ten Hoeve, Achlum, de hervormde kerk (stencil excursie).

